

1987 Kazlıçeşme Deri İşçilerinin Grev Öyküsü*

Özge KAHRAMAN**

Öz: İstanbul Zeytinburnu'nda bulunan Kazlıçeşme Mahallesi yaklaşık 500 yıl önce deri atölyelerinin kurulduğu, emek tarihi açısından önemli deneyimleri barındıran bir üretim alanıdır. Ağır kimyasalların, ilkel makinaların kullanıldığı Kazlıçeşme deri atölyelerinde düşük ücretlerle, kötü çalışma koşullarında çalışan deri işçileri, ücret düzeyleri, çalışma koşulları, sendikal hak ve örgütlenme özgürlüğü kapsamında köklü bir emek hareketi deneyimine sahiptir. Kazlıçeşme Grevi sendikal hakların kısıtlandığı 12 Eylül döneminin ardından sınıf hareketini yeniden canlandıran emek hareketlerinden biri olması nedeniyle oldukça önem taşımaktadır. Grev, dönemi, süresi ve kazanımları bakımından işçi sınıfının özgün deneyimlerinden birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada emeğin yeniden özne haline gelmesinde önemli katkısı olan Kazlıçeşme Grevi'ni ortaya çıkaran koşullar, deri işçilerinin talepleri, grevi örgütlenme mekanizmaları, lokavtın grev sürecine etkisi, sınıfın kendi içindeki dayanışma örüntüleri incelenmektedir. Bu kapsamda çalışma, greve katılan deri işçileri, dönemin sendika yetkilileri ve işveren sendikası yetkilisi ile yapılan yüz yüze görüşmelere ve arşiv araştırmasına dayanarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda 1987 Kazlıçeşme Grevi'nin sendikal demokrasi, sınıf bilinci, sınıfın kendi içindeki dayanışma örüntüleri, grev örgütlenme mekanizmaları açısından önemli deneyimleri barındırdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazlıçeşme Grevi, deri işçileri, emek hareketi, lokavt

* Bu çalışma Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Programı'nda Prof. Dr. Ahmet Makal'ın yürüttüğü "Türkiye'de Grevler ve Lokavtlar" başlıklı Seminer kapsamında hazırlanan ve 11. Mülkiye Genç Sosyal Politikacılar Kongresi'nde sunulan tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. Ahmet Makal'a çalışmanın tüm aşamalarındaki rehberliğinin yanı sıra akademik heyecanın her anını paylaşmasından ötürü çok teşekkür ederim. Deriteks Sendikası'na çalışma kapsamında her türlü imkânını seferber ettiği için ayrıca teşekkür etmek isterim. Son teşekkürü bu çalışmanın oluşmasına büyük bir özveriyle katkı sunan deri işçilerine etmem gerek.

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

Strike History of Kazlıçeşme Leather Workers in 1987

Abstract: The Kazlıçeşme quarter in Zeytinburnu, Istanbul is one of the production areas involving experiences significant as regards the history of labour and that leather workshops have been established approximately 500 years ago. The leather workers who work in Kazlıçeşme leather workshops, in which heavy chemicals and primitive machines, with low wages and under poor working conditions have had deeply labour movement experience as regards the working conditions, trade union rights and right to organization. The Kazlıçeşme Strike is rather important in relation with the fact that it was one of the movements of the labour that had reanimated the class movements following the September 12, which had restriction the trade union rights. The strike period constitutes one of the unique experiences of the working class as regards times, period and acquisitions. In this study, the conditions that had led to the Kazlıçeşme Strike, which had significantly contributed to the subjectivation of the labour, claims of the leather workers, strike organization mechanisms, effects of the lock-out on the process of strike, and the patterns of solidarity within the working class are examined. In this frame, the study was carried out with face-to-face interviews with the leather workers who had participated in the strike and representatives of the trade union and the union of employers and based on an archive research. As the conclusion of the study, it was seen that the Kazlıçeşme Strike in 1987 involves important experiences in the democracy in trade unions, class consciousness, patterns of solidarity within the class and mechanisms of the organization of the strike.

Keywords: Kazlıçeşme Strike, leather workers, movements of labour, lock-out

Gözümün önü deri kaplı, gökyüzü
deri kaplı, derilerden kanlar akmakta...
Çark Filmi***

Giriş

Kazlıçeşme’de deri işçilerinin 1987 yılında 129 gün süren grevi dönemi, süresi ve kazanımları bakımından birçok özgünlüğü barındırmaktadır. Bu çalışmada emek hareketinin tekrar canlanmasına öncülük eden grevlerden

*** Çark Filmi başrolünde Tarık Akan’ın oynadığı Kazlıçeşme’de deri işçilerinin ağır çalışma koşullarını anlatan, 1987 deri grevinin hemen öncesinde işçilerin de katılımıyla çekilen filmidir.

biri olarak Kazlıçeşme Grevi, deri işçilerinin talepleri, grevi ortaya çıkaran koşullar, örgütlenme mekanizmaları, lokavtın grev sürecine etkisi, sınıfın kendi içindeki dayanışma örüntüleri bağlamında incelenmektedir. Çalışma 1987 yılında Kazlıçeşme Grevi'ne katılan deri işçileri, işveren sendikası yetkilisi ve dönemin işçi sendikası yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşmeler ve arşiv araştırmasına dayanmaktadır. Bu kapsamda greve katılan 14 deri işçisi, dönemin Deri-İş Sendikası Genel Başkanı, Genel Teşkilatlanma Sekreteri ve Kazlıçeşme Şube Başkanı ve Deriteks Sendikası¹ Genel Koordinatörü olmak üzere dört sendika yetkilisi, uzun yıllar Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası Genel Sekreterliği görevinin ardından Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu (TİSK) Genel Sekreterliği görevini yürüten işveren sendikası yöneticisi ile 17.04.2018-07.06.2018 tarihleri arasında derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yer verilen işçi isimleri deri işçilerinin gerçek isimleri olmayıp başka isim ve soyadıyla kodlanarak kullanılmıştır. Derinlemesine görüşmelerin yanı sıra yapılan gazete ve arşiv araştırmaları, greve ilişkin çalışma sürecinde toplanan bilgi ve belgelerin zenginleşmesine önemli katkı sağlamıştır. Derinlemesine görüşmeler, gazete ve arşiv araştırmaları doğrultusunda 1987 yılı Kazlıçeşme Grevi'nin sendikal demokrasi açısından hangi deneyimleri barındırdığı, ücret, işçi sağlığı ve iş güvenliği, sosyal haklar gibi uzlaşılmayan maddeler kapsamında deri işçilerinin özgün koşulları, grev süresince örgütlenme mekanizmaları, lokavtın greve etkisi ve sınıfın kendi içindeki dayanışma örüntüleri incelenmeye çalışılmaktadır.

1987 yılı Kazlıçeşme Grevi'ni incelerken onu özgün kılan unsurlar olarak üretim alanının tarihçesi, emek tarihinde deri işçilerinin yeri ve grevin gerçekleştirildiği dönemin ekonomik ve siyasal koşulları karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle öncelikle Kazlıçeşme deri atölyelerinin tarihçesine, deri işçilerinin tarihsel olarak sınıf hareketindeki yerine ve 1987 döneminin ekonomik ve siyasal koşullarına değinmek gerekmektedir.

Kazlıçeşme deri atölyeleri Osmanlı döneminde inşa edilen 500 yılı aşkın geçmişe sahip tarihsel olarak köklü üretim alanlarından birisidir (Tekin, 1997; Budak, 2014; Küçükerman'dan aktaran Yerlitaş, 2013: 15). Sahil şeridinde yer almasıyla su kaynaklarına erişimi elverişli olan bölge, deri tabaklama işlemi için uygun koşulları oluşturmaktaydı. Elverişli koşulların etkisiyle tabakhaneler ve salhaneler Osmanlı döneminde buraya kurulmuş,

¹ Deri-İş Sendikası 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu'nun yürürlükte olduğu tarihte deri iş kolu kapsamında kundura sanayii, deri ve deriden yapılan her türlü eşya (saraciyeye) yapımı ve debagat işleri, kürkçülük, tutkal sanayii ve bağirsak işleme işlerinin yapıldığı işletmelerde örgütlenmekteydi. 2012'de yürürlüğe giren 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'yla dokuma, hazır giyim ve deri işkollarının birleşmesi sonucunda tüm işkollarını içermek için "Deriteks Sendikası" olarak isim değişikliği yapılmıştır.

Rumeli ve Anadolu'daki deri atölyeleri de bu bölgeye taşınmıştır (Kala, 2012: 9). Kazlıçeşme'nin üretim alanı olarak beş asırı aşkın bir geçmişe sahip olması, işçi sınıfı deneyiminin geliştiği önemli yerlerden biri olmasını sağlamıştır. Tarihsel geçmişinin yanı sıra deri üretiminin kendine özgü ağır koşullarına karşılık ücretlerin yetersizliği ve çalışma koşullarının ağırlığı deri işçilerinin ücret, sosyal haklar ve çalışma koşullarında iyileşme taleplerinin oluşmasına neden olmuştur. Geleneksel proletarya olarak nitelendirilebilecek deri işçilerinin tarihsel olarak birçok mücadele deneyimine sahip olduğu görülmektedir.

Deri işçilerinin sınıf hareketine yönelik deneyimleri Osmanlı döneminde kurdukları Kunduracı Kalfalar Cemiyeti (1908), Debbaghane İşçileri Cemiyeti (1909), Ayakkabı İşçileri Sendikası (1910) gibi sendikal birliklere dayanmaktadır (Güzel, 2016: 75-77; Yıldırım, 2012: 225). 1872-1907 yılları arasında grev sayısının en fazla olduğu işkolları arasında yer alan deri işkolu, 1908 ve sonrası grevlerinde başı çeken sektörlerden birini oluşturmaktaydı. Deri imalathanelerinin yoğun olarak bulunduğu Kazlıçeşme'de 17 Haziran-1 Ağustos 1910 tarihleri arasında ekonomik talepler temelinde gerçekleştirilen bir buçuk aylık grev ve 1920 yılında talep ettikleri ücret artışının kabul edilmesi ile sonuçlanan 10 günlük grev deri işçilerinin Osmanlı döneminde gerçekleştirdiği sınıf mücadelesinin önemli örneklerini oluşturmaktadır (Güzel, 1985: 807-819; Güzel, 2016: 109; Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998a: 245). Deri işçileri, Osmanlı döneminde kurdukları sendikal birlikler ve yapmış oldukları grevlerle işçi hareketlerinin önemli öznelerinden biri olmuştur.

Sendikal örgütlenme ve sınıf hareketi deneyimini Cumhuriyet dönemine de taşıyan deri işçileri, sendikal örgütlenme hakkının yasal düzenlemeye kavuştuğu 1947 yılında, 5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'u çerçevesinde ilk olarak İstanbul'da sendika çatısı altında bir araya gelmiştir (Aslan, 1996: 289). 1947 yılında Beykoz'da Deri Mamülleri Sanayii Sendikası, 1948 yılında ise bugün Deriteks Sendikası adıyla faaliyet gösteren Deri ve Debbagh İşçileri Sendikası Kazlıçeşme'de kurulmuştur (Deri-İş Sendikası, 1998). 1963 yılında 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle grev hakkının yasal zemine kavuşmasının ardından, Kazlıçeşme deri işçileri 1965 yılında önemli grev deneyimlerinden bir diğerini yaşamıştır. Deri-İş Sendikası² ile Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası³ arasında 54 işyeri

² Deri-İş Sendikası 1948 yılında kurulmuştur. Türk-İş'e bağlı bulunan sendika, kurulduğu günden itibaren birçok grev gerçekleştirmesinin yanı sıra çok sayıda lokavt uygulamasına maruz kalmıştır. 2012 yılında yürürlüğe giren 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu çerçevesinde yapılan değişiklikle, sendikanın faaliyet gösterdiği deri işkoluna "dokuma ve hazır giyim" işkolları eklenmiştir. "Deri, dokuma ve hazır giyim" işkollarının birleştirilmesi neticesinde

için yürütülen grup toplu iş sözleşmesi görüşmelerindeki uyuşmazlık sonucunda başlayan grev ve ardından işveren sendikasının uyguladığı lokavt yaklaşık iki ay sürmüştür. Grev sürecinin başında ilan edilen lokavt, Türk-İş'e bağlı 36 sendika ve binlerce işçinin katılımıyla Kazlıçeşme'den Topkapı'ya kadar sessiz yürüyüşün yapıldığı mitingle protesto edilmiştir. Kazlıçeşme'de bir diğer büyük grev ve lokavt uygulaması 1974 yılında 65 gün süre ile gerçekleşmiştir. 12 Eylül askeri darbesinden sonra toplu iş sözleşmelerinin tekrar yapılmaya başladığı dönemin ardından, 1985 yılına gelindiğinde deri işçileri 1 hafta süren kısa bir grev gerçekleştirmiş, önceki örneklerde olduğu gibi greve lokavt uygulaması eşlik etmiştir (Aslan, 1996: 289-290; Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998a: 245-249; 1998b: 374-375).

Deri işçilerinin sendikal örgütlenme ve sınıf hareketi bağlamında köklü bir tarihsel geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın konusu olan 1987 yılında yaklaşık 3 bin 500 deri işçisinin katıldığı Kazlıçeşme Grevi⁴ de, lokavt uygulaması da dâhil, bu deneyimlerde öne çıkanlardan birini teşkil etmektedir. 1987 Kazlıçeşme Grevi'ni ortaya çıkaran, grev sürecini ve sonucunu şekillendiren etmenlerin kökleri kuşkusuz bu tarihsel geçmişe dayanmaktadır.

Kazlıçeşme Grevi'ne etki eden önemli unsurlardan bir diğerini dönemin ekonomik ve siyasal koşulları oluşturmaktadır. Grev, Türkiye'de ekonomik, siyasal ve sosyal anlamda kırılma noktasına tekabül eden bir dönemin ardından gerçekleşmiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile siyasal ve sosyal alanda inşa edilen otoriter yapı çalışma ilişkilerini dolaysız biçimde etkilemiş, bu koşullarda emek hareketi ciddi biçimde zayıflamıştır (Çelik, 2017). Kazlıçeşme Grevi emek hareketinin zayıfladığı bu dönemi aşan öncü grevlerden biri olmuştur.

sendikanın ismi "Deriteks Sendikası" olarak değiştirilmiştir. Deri-İş Sendikası tarihçesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998b: 374-376).

³ Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası 1954 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Kazlıçeşme deri atölyelerinin kentsel dönüşüm kapsamında yıkımına kadar, bölgede Deri-İş Sendikası'nın yetkili olduğu ve işveren sendikasına üye olan deri işletmelerinde grup toplu iş sözleşmelerinin tarafı olan işveren sendikasıdır. TİSK'e üye olan işveren sendikası bugün Tuzla Deri Sanayi'nde bulunan üye işletmeler için Deri-İş Sendikası (bugünkü adıyla Deriteks Sendikası) ile grup toplu iş sözleşmelerini sürdürmektedir. Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası'nın tarihçesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998b: 376-377).

⁴ Deri işçileri tarafından 1987 grevi "Kazlıçeşme Grevi" olarak adlandırıldığından metin boyunca grev böyle isimlendirilmektedir.

1980’de 24 Ocak Kararları ile ihracata yönelik sanayileşme ve iktisadi liberalleşme politikalarının temelleri atılmıştır (Boratav, 2012: 149). Neoliberal politikalar kapsamında devletin piyasadaki etkinlik alanının daraltılması, salt düzenleyici rolünü üstlenmesi, özelleştirme ve emek piyasalarının yeniden esnekleştirilmesi bu dönemin önemli dönüşüm noktalarını oluşturmaktadır (Güler-Müftüoğlu, 2014: 29). Bu ekonomik, sosyal ve siyasal yeniden yapılanma döneminde neoliberal iktisat politikalarının temel hedefi, ihracata dayalı sanayileşme modeliyle küresel piyasalara eklenmektedir (Ercan, 2004). Ulusal kalkınmacı politikaların terkedildiği bu dönemde devlet piyasayı güçlendirme misyonu edinmiş, sosyal politikalar daraltılarak kamu bütçesi kısıtlanmıştır (Koray ve Çelik, 2007: 268).

Sendikal hakları geliştiren 1961 Anayasası, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile rafa kalkmış, 1982 Anayasası’nın yanı sıra 1983 yılında yürürlüğe giren 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile sendikal yasalar, sendikal hak ve özgürlüklere büyük kısıtlamalar getirecek biçimde yeniden düzenlenmiştir (Koray ve Çelik, 2007: 308; Çelik, 2017: 199). Bu dönemde demokrasi, insan hakları, sendikal hak ve özgürlükler bağlamında ciddi gerilemelerin yaşandığı görülmektedir. Dönemin TİSK Başkanı Halit Narin’in “20 yıl işçiler güldü, biz ağladık; şimdi gülme sırası bizde” açıklaması dönemi anlatan en yalın ifadelerden birini oluşturmaktadır (Koç, 2003: 196).

Kazlıçeşme deri işçilerinin 1987’de başlattıkları grev, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin sendikal örgütlenme ve toplu iş sözleşmesi (TİS) hakkının kısıtlanmasının etkilerinin devam ettiği bir süreçte ortaya çıkmıştır. Bu kısıtlamalar üye oldukları Deri-İş Sendikası’nın 12 Eylül sonrasında mühürlenerek 13 gün kapalı kalmasına dek varmıştır (Koç, 2015: 231). İşgücü piyasasının askeri ve yasal düzenlemeler aracılığıyla otoriter biçimde disipline edilmesi hedeflenmiştir (Boratav, 2012: 150). Darbenin akabinde grevler durdurulmuş, toplu sözleşme hakları askıya alınmış, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)’nun faaliyeti durdurulmuş, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş)’na bağlı kimi sendika ve şubelerin faaliyetleri durdurulmuştur⁵ (Güzel, 2016: 255-257; Koç, 2015: 230; Akkaya, 2004: 151). 12 Eylül sonrasında toplu sözleşme ve grevlerin askıya alınması, kimi sendika ve konfederasyonların faaliyetlerinin durdurulması gibi araçlarla işçi hakları kısıtlanırken, “sosyal barış”ın sağlanması amacıyla Milli Güvenlik Konseyi tarafından toplu sözleşme görüşmeleri askıya alınan işçilerin ücretlerine %70 oranında artış uygulanması kararı verilmiştir (Güzel, 2016: 261; Koç, 2003: 120). Bu kararın

⁵ 12 Eylül 1980 sonrasında 178 işyerinde, 47 bini DİSK’e, 6 bini Türk-İş’e bağlı toplam 54 bin işçiyi kapsayan grevler durdurulmuştur. Bkz; Koç, 2015.

her işverence uygulanmamasına ek olarak, bu dönemde enflasyonun %100'e varması işçilere yapılan bu zammın satın alma gücünü korumaktan oldukça uzak olduğunu ortaya koymaktadır. 1978'den itibaren sürekli azalan işçilerin satın alma gücü 1981 yılında en düşük düzeye inmiştir (Güzel, 2016: 261-264). 1980'ler boyunca istihdam ve üretkenlikteki görece artışın ücretlere yansımadağı görülmektedir (Şenesen ve Erol'dan aktaran Özar ve Ercan, 2004: 194). Reel ücretlerin yaklaşık %40 oranında düştüğü 1980-1988 döneminde, gerçek kârların ise iki kat arttığı tahmin edilmektedir (Yeldan'dan aktaran Özar ve Ercan, 2004: 194).

Sendikal hak ve özgürlüklerin törpülediği, çalışma koşullarının ağırlaştığı, enflasyon karşısında ücretlerin eridiği bu koşullar, işçi sınıfının ilerleyen dönemde ortaya koyduğu eylemlerin, grevlerin temel nedenlerini oluşturmaktadır. Toplu sözleşmelerin yeniden yapılmaya başladığı 1984 yılında ilk grev Dok Gemi-İş tarafından gerçekleştirilmiş ancak istenen sonuçlar elde edilememiştir⁶ (Koç, 2015: 247-248). 1986 yılında başlayan ve 1987 yılına kadar süren bağımsız Otomobil-İş'in örgütlü olduğu Netaş adlı işyerindeki grev ise 12 Eylül'den sonra emek mücadelesine yeniden güç kazandıran öncü grevlerden biri olmuştur. 1987 yılına gelindiğinde ise greve çıkılan işyeri sayısı önemli oranda artmış, hem greve katılan işçi sayısı hem de grevde geçen işgünü sayısında dikkat çekici bir artış meydana gelmiştir⁷. 1980 sonrası greve katılan işçi sayıları incelendiğinde, 1987 yılında en yüksek rakama ulaştığı görülmektedir (Petrol-İş, 1988: 149). Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayi İşverenleri Sendikası (KIPLAS)'na bağlı 63 işyerinde Petrol-İş Sendikası, Migros'ta Türkiye Ticaret, Kooperatif, Eğitim, Büro ve Güzel Sanatlar İşçileri Sendikası (Tez-Koop-İş Sendikası), 45 ambarda Tüm Taşıma İşçileri Sendikası (TÜMTİS), Seydişehir Alüminyum İşletmesinde Türk Metal Sendikası ve 117 deri işletmesinde Deri-İş Sendikası'nın başlattıkları grevler bu süreçte öne çıkan grevleri oluşturmaktadır (Koç, 2015: 256). 1987 yılında yapılan grevler en temel haliyle sınıfın tüm öznelerine etki eden bir nitelik taşımaktadır. 1987 grevleri, sendikal hak ve özgürlüklere yönelik tüm olumsuz koşullara rağmen işçi sınıfının en temel hakkı olan grevin gerçekleştirilebileceğini tekrar göstermesi bakımından oldukça önemlidir (Petrol-İş, 1988: 150). 1987 yılında deri işçilerinin Kazlıçeşme'de başlattıkları grev de, 12 Eylül sonrasında işçi sınıfının ücret, sosyal haklar, çalışma koşulları, sendikal hak ve özgürlükler bağlamında yeniden harekete geçtiği bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kazlıçeşme Grevi, dönemi, süresi, kapsamı, sınıf bilinci ve sonucundaki kazanımları bağlamlarında özgün bir işçi sınıfı deneyimini oluşturmaktadır.

⁶ 1984 yılında toplamda 561 işçinin katıldığı 4 grev gerçekleştirilmiştir. Bkz; Koç, 2015.

⁷ 1986 yılında greve katılan işçi sayısı 7 bin 926, grevde geçen işgünü sayısı 234 bin 940'dır. 1987 yılında ise greve katılan işçi sayısı 29 bin 734, grevde geçen işgünü sayısı ise 1 milyon 961 bin 940'dır. Bkz; Petrol-İş (1988), Koç (2015).

Sendikal Demokrasi Açısından Toplu Pazarlık Süreci

Araştırma sürecinde deri işçileri ve sendika yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşmelerde Kazlıçeşme Grevi'ni özgün kılan unsurların başlangıç noktasını TİS taslağının hazırlanması ve toplu pazarlık sürecinin sendikal demokrasi bağlamında yürütülmesi oluşturduğu açığa çıkmaktadır. TİS taslağının hazırlanması ve toplu pazarlık süreci sendika içi demokrasi düzeyinin en görünür olabileceği süreçlerden birini teşkil etmektedir. Ancak bu süreci her üyenin görüşünü ifade edebildiği, işçilerin ve sendikanın birlikte müzakere edebildiği demokratik bir yapıya kavuşturmak elbette tüm sendika organlarının demokratik biçimde oluşturulmasından geçmektedir. Sendikal demokrasi, en yalın tanımıyla sendikaların üye kitlesi tarafından yönetilmesidir (Koç, 1987: 193). Demokratik işleyiş kuşkusuz en alt görevden en geniş görevlere kadar uygulanması gerekmektedir. Nihai otorite seçilenlerde değil, en geniş anlamıyla sendika bünyesinde örgütlü bulunan tüm üyelerdedir. Sendikal demokrasi, tüm sendikal faaliyetlerde, örgüt yapılanmasında, karar alma, uygulama ve temsil edilme süreçlerinde katılımcılık, çoğulculuk ve açıklık ilkelerini içermektedir (Petrol-İş, 1993: 11). Sendikaların alt birimlerinden üst birimlerine doğru güçlü iletişim ve eleştiri kanallarının kurulması sendikal demokrasinin varlığı için önem arz etmektedir. Sendikal demokrasinin tesis edilebilmesinde bir diğer önemli unsur ise sendikanın alt birimleri üzerinde, üst organlarının yetki ve güçlerinin sınırlandırılmasıdır (Dereli, 1998: 23-24)⁸. Çalışma koşullarının belirlenmesi, TİS'in bağlanması gibi sendikal süreçler, sendikal demokrasinin en temel ilkesi gereği işçilerin iradeleri ile gerçekleştirilmelidir. Üyelerinin hak ve çıkarlarını korumak amacıyla kurulan sendikaların faaliyetleri işçilerin iradesine dayanmıyor ise sendika gönüllülük temelinde bir araya gelen işçilerin örgütü olmaktan uzaklaşacaktır (Petrol-İş, 1993: 12). Demokratik yapıdan sapmalar yaşandığı için sendikal demokrasi her daim tartışma konusu olmakla birlikte yeterince araştırmalara konu olmamıştır (Demirdizen ve Lordoğlu, 2013: 223). Sendikal demokrasiye ilişkin az sayıdaki çalışmalar ise sendika içi demokrasinin zayıflığını ortaya koymaktadır⁹.

Sendikal demokrasi dendiğinde ikili bir yapıyı algılamak gerekmektedir. Birincisi, üyelerin sendikanın genel politika ve uygulamalarıyla ilgili karar alma süreçlerine katılımının sağlanmasıdır. İkincisi

⁸ Sendikal demokrasiye ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: Petrol-İş (1993); Dereli (1998: 23-26).

⁹ Sendikal demokrasinin zayıflığını ortaya koyan çalışmalar için bkz: Demirdizen ve Lordoğlu (2013), Lordoğlu (2004), Özveri (2006).

ise, sendika yöneticilerinin seçilmesini içeren süreçtir. Sendikal örgütlenmede gerçek anlamda demokrasiden bahsedebilmek için iki yapının birlikte işletilebilmesi gerekmektedir. Bunun en önemli araçlarından biri tabanda demokratik kanalların işyeri temsilciliği aracılığıyla oluşturulmasıdır. Dolayısıyla işyeri temsilcilerinin belirlenme süreci sendikal demokrasi kıstaslarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1983 yılından 2012 yılına kadar yürürlükte olan 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu'na¹⁰ ve 2012 yılından itibaren yürürlükte olan 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'na göre işyerlerinde yetkili sendikanın işyeri temsilcileri bulunmaktadır. 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu 34. Maddede işyerinde yetkili sendikanın “işyeri sendika temsilcisini tayin ederek” görevlendireceği belirtilmektedir. Mevzuat açık biçimde sendikalara işyeri temsilcilerini merkezden atama yetkisi tanımaktadır. 2012 yılında yürürlüğe giren 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ile pek çok değişikliğe gidildiği görülmekle birlikte sendikaların işyeri temsilcisini atama yetkisi korunmuştur¹¹. Temsilci atama yetkisi işkolu barajı uygulaması ile birleştiğinde sendikaların merkezi ve bürokratik bir yapıya bürünmesine yol açmaktadır. Bu yetkiye rağmen işyerinde sendika üyelerinin katılımıyla temsilci seçimlerinin yapıldığı sendikalar sayıları az olmakla birlikte mevcuttur. 1987 Kazlıçeşme Grevi'nin kurumsal öznesi olarak Deri-İş Sendikası'nda temsilci seçimlerinin gerçekleştirildiği işçiler ve sendika yöneticileri tarafından vurgulanmaktadır. Her üyenin temsilciliğe aday olabilmesi, işyerindeki tüm üye işçilerin demokratik düzeyde temsilinin sağlanması için önem taşımaktadır.

TİS taslağının hazırlık süreci sendikal demokrasi ilkelerini yansıtan önemli dönemlerden birini teşkil etmektedir. TİS taslağı hazırlanırken her bir üyenin taleplerinin alınması, işçi toplantıları düzenlenerek TİS maddelerine ilişkin tartışmaların yürütülmesi gerekmektedir. İşçiler kendi TİS taslaklarının hazırlanış sürecinde dışarıdan gözlemci değil, sürecin bizzat öznesi olarak belirleyicisi olmalıdır. Hem işyeri özgülünde hem de genel düzeyde işçi sınıfının haklarının geliştirilebilmesi ancak bu yolla gerçekleşebilir. 1987

¹⁰ Kazlıçeşme deri işçilerinin grev yaptığı 1987 yılında 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu yürürlükte idi.

¹¹ 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu 27. Madde 2. Fıkrasında “Sendika tüzüğünde işyeri sendika temsilcisinin seçimle belirlenmesine ilişkin bir hüküm bulunması hâlinde, seçilen üye temsilci olarak atanır” hükmü eklenmiştir. Önceki yasa döneminde de işyeri sendika temsilcisini sendikal demokrasi çerçevesinde seçimle belirleyen sendikalar mevcuttur. Ancak burada önemli olan, çoğu sendikada örneği görüldüğü üzere, demokratik kanalların kapatulma zemininin yasalarca tanınmıyor olmasıdır.

yılında Kazlıçeşme’de TİS taslağının hazırlık sürecini bu dönemde işyeri temsilciliği yapan deri işçilerinden Ahmet Pehlivan¹² şöyle anlatmaktadır:

“Her işyerinde komite kendi bünyesinde... Bu komitenin içinde de bir üst komite, aynı zamanda da temsilci arkadaşın yardımcısı. Orada alınan kararlar, sendikada alınan kararlar. Sözleşme yaparken işçiler ne istiyor, zam ne istiyor, sosyal hak ne istiyor, ücret ne istiyor, mesai saati ne istiyor... Biz bu sözleşmeyi işçilerle beraber hazırlıyorduk, en sonunda götürüp sendikayla bütünleştirdik. Sonra komite ile durumu değerlendirdikten sonra bütün işyerlerinde toplantı yapıyorduk, basın açıklaması ile birlikte greve çıkıp çıkmayacağını bütün bilgiyi veriyorduk arkadaşlara. Arkadaşlar zaten iyi karşılıyordu. Ortak alınmış bir karar yanı”.

1987 yılında TİS taslağı hazırlanırken işçilerin sürecin her aşamasında bizzat yer aldıkları görülmektedir (Ateş, 1987: 5). TİS taslağının hazırlanması için Kazlıçeşme’deki işyerlerinde işçilerden ve işyeri temsilcilerinden oluşan (yaklaşık 120 işçinin yer aldığı) TİS taslağı hazırlama ekibi oluşturulmuştur. TİS taslağı hazırlama ekibinin hazırlamış olduğu taslak, anketler ve temsilciler aracılığıyla işyerlerinde tartışılmıştır. İşyerlerinde yürütülen tartışmalarla ilaveler yapılan taslak metin bir sonraki aşamada işçilerin geniş katılımıyla açık salon toplantısında tartışılmıştır. Açık salon toplantısında eritilen tartışmalar TİS taslağı hazırlama ekibi tarafından düzenlenerek son halini almıştır (Türkiye Deri-İş Sendikası, 1987a: 8).

Derinlemesine görüşmelerde 1987 yılı Kazlıçeşme Grevi’ne katılan deri işçilerine işçi hareketinin görece zayıf, sendikaların üzerinde baskıların yoğun olduğu böyle bir süreçte grev ilanı ile birlikte kaygı duyup duymadıkları sorulduğunda, işçiler, TİS taslağındaki taleplerinin de, uzlaşmazlık sonucunda greve çıkma kararının da kendilerine ait olduğu belirttiler. Görüşmelerde açığa çıkan, hem grevin 129 gün gibi uzun bir süre devam edebilmesinin hem de kazanımla sonuçlanmasının, TİS taslağının hazırlanmasından sözleşmenin imzalanmasına kadar geçen sürede işçilerin karar alma süreçlerinde bulunmalarından kaynaklandığıdır. Sendikayı “ikinci evleri” olarak nitelendiren işçilerin hem sendikal aidiyet düzeylerinin hem de sınıf bilincinin bu dönemde pekiştiği görülmektedir.

Uzlaşmaya Varılamayan Toplu İş Sözleşmesi Maddeleri

İşyeri toplantıları, anketler ve açık salon toplantısı aracılığıyla deri işçilerinin

¹² 1957 yılında doğan Ahmet Pehlivan, 1973-1996 yılları arasında deri sektöründe çalışmıştır.

dolaysız katılımıyla hazırlanan Deri-İş Sendikası'nın 1987-1989 dönemi grup toplu iş sözleşmesi için talepleri Deri Sanayii İşverenleri Sendikası'nın direnciyle karşılaşmıştır. Uzlaşamayan TİS maddeleri incelendiğinde deri işçilerinin ağır çalışma koşulları karşısında sağlığa elverişli koşulları ve insana yarasır bir ücret düzeyini talep ettikleri görülmektedir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri, ücret zammı ve sosyal haklar uzlaşamayan bu TİS maddelerini oluşturmaktadır.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Önlemleri

Kazlıçeşme'de deri imalathanelerin yaklaşık 500 yıl önce inşa edilmesi, işçi sağlığı ve iş güvenliği kapsamında koşulların ağır olmasına neden olan etmenlerdendir. Esasta küçük atölyelerin faaliyet yürüttüğü bu alan güneşin giremediği loş, rutubetli (Gürel, 10.07.1987), havalandırmasız iç içe yapılardan ve dar sokaklardan oluşmaktadır.

Kazlıçeşme deri işçilerinin 129 günlük grevi başlattıkları dönemde atölyelerdeki çalışma ve fiziki koşullarda aradan geçen yüzyıllar içinde herhangi bir iyileştirmenin yapılmaması deri işçilerinin en önemli sorunlarından birini teşkil etmektedir. 1987 yılında Türk-İş Eğitim Sekreteri Mustafa Başoğlu'nun "Bu kadar pislik ve geriliğin Hitler'in esir kamplarında bile olacağını sanmıyorum" dediği Kazlıçeşme, 20. yüzyılda sokaklarında lağımın aktığı, deri atıklarının biriktiği bir üretim alanıydı (Başoğlu'dan aktaran Oral, 22.07.1987).

Görsel 1: Kazlıçeşme'de deri atıklarıyla dolu bir sokak görüntüsü, Deriteks Sendikası Arşivi.

Deri üretiminde kullanılan asitli kimyasal maddelere yönelik tedbirsizlik, makinelerin ve üretim tekniklerinin ilköllüğü işçi sağlığı ve iş güvenliğinin sağlanmasının önündeki engellerden birisidir. Sektör teknolojisinin önemli ölçüde geliştiği günümüzde dahi çok tehlikeli işler sınıfında yer almaktadır (ÇSGB, 2017: 13). İşçi sağlığına yönelik herhangi bir önlemin alınmadığı 1980’li yıllarda koşullar elbette çok daha ağırdır. Sıklıkla yaşanan iş kazaları, kazanın olduğu işyerinden başlayarak diğer işyerlerine yayılan kendiliğinden gelişen iş bırakma eylemlerinin de sıklıkla yapılmasını beraberinde getirmektedir.

Geniş bir çevreye kötü ve keskin kokuların yayılmasına neden olan bu deri atölyelerinde hayvanların dahi barınamayacağı vurgulanmaktadır (Milliyet, 25.06.1987; Milliyet, 01.07.1987a; Ateş’ten aktaran Güreli, 10.07.1987; Kaya’dan aktaran Cumhuriyet, 25.06.1987). Görüşülen işçilerin çoğu bu koşulları anlatırken, çalışmaya başladıkları ilk aylarda işyerinde yemek yemediklerini, kimi işçiler ise sıklıkla istifra ettiklerini dile getirdiler. Yapılan görüşmede deri işçisi Bekir İlgi¹³ bu durumu şöyle aktarmaktadır:

“İlk Kazlıçeşme’ye geldiğimde bir ay bir şey yiyip içemiyordum. O kadar koşullar ağır, şartlar zor. Ortalıkta çizmelerle herkes... Bırak fabrikanın içine, fabrikanın aralarındaki sokaklara giremiyorduk. ... Bir ay yemek yemedim. Çok affedersiniz istifra ediyordum.”

Sait Faik Abasıyanık’ın (1993: 31) öyküsünde “Kokunun mayhoşu, cıvığı, çürüğü olmaz ama, olursa böyle olur, işte...” diye betimlediği Kazlıçeşme’deki koşulları, dönemin Deri-İş Genel Başkanı Yener Kaya ise şöyle özetlemektedir: “Hayvanların bile barınmadığı, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü’nün giremediği, 5-10 yıl çalışanın verem olup senatoryuma düştüğü bu işyerlerinde ortalama aylık ücret 45 bin lirayı ancak buluyor” (Cumhuriyet, 25.06.1987).

İşçi Sağlığı ve Güvenliği Tüzüğü’nün uygulanmadığı, gerekli ekipmanların temin edilmediği, kimyasallarla doğrudan temas edildiği, atıkların ve lağımların sokaklarda birleştiği bu son derece sağlıksız koşullarda işçiler vardiya çıkışı duş alma imkânından dahi yoksundurlar. Yüz yüze görüşmelerde işçiler, duşu olan işyeri sayısının oldukça az olduğu, kimi işyerlerinde içindeki kimyasalların boşaltıldığı varillerde kendi yöntemleriyle ısıttıkları suyla duş aldıklarını belirtmektedir. Bu yöntemlerin insan sağlığına verdiği zararı ise çok sonra fark ettiklerini dile getirmişlerdir.

1987 yılında Deri-İş Genel Merkez ve Şube Yöneticileri ile yapılan görüşmelerde bu oldukça ağır, insanlık dışı çalışma koşullarına yönelik taleplerin o dönem TİS müzakerelerinin de konusu olduğu aktarılmaktadır. Duş yerlerinin olmayışı, olan işyerlerinde ise sağlıklı koşullarda olmayışı

¹³ 1972 yılında doğan Bekir İlgi, 1984 yılında çalışmaya başladığı deri sektöründe halen aktif olarak çalışmaktadır.

önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Ancak hem sendika yöneticileri hem de işçiler atölye binalarının oldukça eski ve küçük olmasından kaynaklı işverenlerin isteseler de düş alma imkânı sağlayamadıklarını belirtmektedir. Ancak TİS müzakerelerinde sabun, havlu gibi aynı taleplere karşı işverenlerin göstermiş olduğu direnç, sağlıksız koşulların tek başına fiziki imkânsızlıklardan ileri gelmediğini göstermektedir.

Ücret Talebi: “Çikolata Değil, Ekmek İstiyoruz!”¹⁴

Müzakere süreçlerinde hem işverenler hem de sendikalar tarafından enflasyon oranları belirleyici bir unsur olarak önem taşımaktadır. İşçi sınıfını güçlendirme temelinde yürütülen her yeni TİS süreci elbette enflasyon artışı karşısında satın alma gücünü korumanın ötesinde, işçilerin ekonomik ve sosyal haklarının genişletilmesini hedeflemek durumundadır. Kazlıçeşme Grevi'nin gerçekleştirildiği 1987 yılı enflasyon rakamlarına bakıldığında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından %55,1 olarak hesaplandığı görülmektedir. Aynı yıl Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından İstanbul Geçinme Fiyat Artışları olarak hesaplanan enflasyon oranı ise %67,3'tür. Bu oran 1980 sonrası en yüksek artışa tekabül etmektedir (Petrol-İş, 1988: 54). Dönemin enflasyon oranlarına bakıldığında ücretlilerin satın alma gücünde önemli oranda düşüş yaşandığı görülmektedir.

Kazlıçeşme deri işçileri enflasyon artışının yanı sıra, zor çalışma koşulları göz önünde bulundurularak yaşamlarını sürdürebilecekleri ücreti talep ettiklerini belirtmektedir. TİS müzakerelerinin yürütüldüğü dönemde deri işçileri asgari ücretin biraz üstünde ücret almaktadır. Deri işçilerinin greve çıktıkları dönemde ortalama ücretleri 48 bin liradır (Türkiye Deri-İş Sendikası, 1988). Aynı dönemde asgari ücret ise 41 bin 400 liradır (ÇSGB, t.b.d). Asgari ücretin biraz üstünde olan ücret karşılığında çalışan deri işçileri gelirlerini fazla mesailerle arttırmaya çalışmaktadır.

Grevde oldukları 1 Temmuz 1987 tarihinde ise asgari ücret, %79,3 oranında zam uygulanarak 74 bin 250 lira yapılmıştır (ÇSGB, t.b.d). Deri işçilerinin TİS müzakerelerinde istedikleri ücret ise 93 bin liradır (Gürel, 10.07.1987). Dönemin Türkiye Deri Sanayicileri Derneği Başkanı Turgut Koşar ise sosyal haklarla birlikte %50 zam önerilerinin kabul edilmediğini, buna karşılık istenilen %90 zammı ise mantık dışı bulduklarını ifade etmektedir (Ercan, 12.06.1987). Görüldüğü üzere deri işverenlerinin teklifleri enflasyon oranının altında olmasının yanı sıra, asgari ücrete yapılan zam oranına da yaklaşmamaktadır. Kötü kokunun ve sağlıksız iş koşullarının hâkim olduğu, iş kazalarının sıklıkla yaşandığı Kazlıçeşme'de deri işçileri asgari ölçüde yaşamlarını idame ettirebilecek düzeydeki ücret taleplerini “Çikolata değil, ekmek istiyoruz” sloganıyla anlatmaktadır.

¹⁴ Deri işçilerinin grevlerde ücret taleplerini nitelendirmek için kullandıkları slogan.

Dönemin Deri-İş Genel Başkanı Yener Kaya grevde geçen bir günün işverene maliyetinin 2,5 milyar lira, TİS’de istedikleri zamların toplam maliyetinin ise 4 milyar lira olduğunu belirtmektedir (Kaya’dan aktaran Cumhuriyet, 25.06.1987). Grevin işverenlere maliyetinin, işçilerin istediği ücret zammından çok daha fazla olduğu görülmektedir. Talep edilen ücret zammının kabul edilmemesinin maliyetin ötesinde gerekçelere dayandığı anlaşılmaktadır.

Sosyal Haklar

Türkiye’de temel ücret düzeyinin düşük olması nedeniyle ücreti telafi etme amacıyla sosyal haklar toplu sözleşmelerde her dönem önemli yer etmiştir. Bu perspektifle 1987 yılında deri işçilerinin toplu sözleşme taslağında sosyal haklar öne çıkan maddeleri oluşturmaktadır. 1987 yılında Deri-İş Sendikası TİS taslağında, önceki TİS’lerde olan evlenme yardımı, doğum yardımı, ölüm yardımı, çocuk yardımı ve tahsil yardımı gibi sosyal haklara dönemin enflasyon oranları göz önünde tutularak zam talep edilmiştir. Var olan sosyal haklar dışında TİS taslağında erzak yardımı, aile yardımı ve yıpranma primi gibi ek sosyal haklar da talep edilmiştir.

Grev Süreci

Deri İşçilerinin Grev Deneyimi

Deri-İş Sendikası ile Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası arasında 124 işyerini kapsayan grup toplu iş sözleşmesi için yürütülen müzakerede uzlaşmaya varılamamıştır. Esas olarak ücret ve sosyal haklara ilişkin maddelerde uzlaşmaya varılamaması sonucunda Deri-İş Sendikası 15 Haziran 1987 tarihinde Kazlıçeşme’de yaklaşık 3 bin 500 işçinin çalıştığı 124 işyeri için grev kararı almıştır. 124 işyeri için alınan grev kararı 33 işyerinden başlayarak kademeli olarak uygulanmaya konmuştur (Türkiye Deri-İş Sendikası, 1987b; Türk-İş, 1987: 34). Tarihsel olarak grev ve lokavt uygulamalarının yoğun olarak yaşandığı deri sektöründe 25 Haziran 1987 tarihinde Kazlıçeşme’de 33 işyerinden başlayarak 1500 deri işçisinin tam katılımıyla grev başlatılmıştır. En ağır ve riskli işkollarından biri olan deri sektöründe ilkel koşullarda çalıştıkları belirtilen Kazlıçeşme deri işçileri greve eksiksiz katılım göstermiştir (Milliyet, 25.06.1987; Cumhuriyet, 25.06.1987; Cumhuriyet, 26.06.1987).

Derinlemesine görüşmelerin yapıldığı deri işçileri grev kararını herhangi bir tereddütle değil, aksine davul zurnayla karşıladıklarını, greve çıkma kararını sendikayla birlikte kendilerinin almasıyla açıklamaktadır. TİS taslağının hazırlanmasına ve dört aylık müzakere sürecine katılım göstermelerinin işçilerin tamamının greve katılmasında önemli bir etken olduğu açığa çıkmaktadır.

33 işyerinden başlayarak kademeli olarak toplamda 124 işyerinde başlatılması planlanan greve işçilerin eksiksiz katılımı ve 129 gün gibi uzun bir süre grevi sürdürmeleri emek mücadelesinde önemli deneyimlere işaret etmektedir. Deri sektöründen emekli olan ve Kazlıçeşme Grevi'ne katılan Bülent Zengin¹⁵ gerçekleştirilen görüşmelerde grev süreciyle ilgili şunları aktarmaktadır:

“87 grevi aslında işçiye de işverene de çok şeyler öğretti. Örneğin işverenler bizim döküleceğimizi zannediyorlardı. Böylece sözleşme olmayacak diyorlardı. Onların amacı oydu ama işçiler direndi. Tabii o zaman işçiler sınıfsal düşünüyordu. Sınıfsal temelde hareket ediyorlardı. Mesela bizim çalıştığımız yerde temsilci olmadığında biz müdahale ediyorduk, başka fabrikadan başka arkadaşlarla da konuşuyorduk, onlarla da ilişkilerimiz vardı. Sınıfsal temelde düşünüyorduk. Eğer herkes sınıfsal temelde düşünseydi şu anda bu durumda olmazdık. Güzel bir çalışma vardı. Komiteler vardı, devriyeler vardı, basınla ilgilenenler ayrıydı, gelen misafirlerle ilgilenenler ayrıydı, devriye, gidip nöbet yerlerine kontrol edenler ayrıydı. En sonlarda 50-60 kişinin omuzlarında kaldı bu iş. Birçok arkadaşımız hastalandı, verem oldu. Adamlar gece gündüz koşturuyor beslenememek, uykusuz kalmak ...”

Bülent Zengin, emek mücadelesinin ve dayanışmanın bugüne kıyaslandığında çok daha güçlü olduğu 1980'li yıllarda grevin uzun bir süre kırılmadan devam etmesinin temel nedeni olarak sınıf bilincinin varlığına işaret etmektedir. Sendikaların ve işçilerin sınıf temelli yaklaşımları, sınıfın kendi içinde ve sendikasıyla olan ilişkisi, gündelik yaşamın örgütlenmesi bakımından önemli deneyimler aktarılmaktadır. Deri işçilerinin günümüzde genel anlamda grevlerin fiilen uygulanamamasını da sınıf perspektifli bir düşünce ve pratikten uzaklaşılması ile açıkladıkları görülmektedir. Sınıf perspektifli düşünce ve pratiklerden uzaklaşma nedenlerini ise 1987 Kazlıçeşme Grevi'ne katılan deri işçisi Ali Naçar¹⁶ şöyle sıralamaktadır:

“Yani bilmiyorum bu acaba bizim suçumuz mu, bize dayatıldı mı? Kutuplaşma, bölgecilik, yani düşün o dönem Kazlıçeşme'de, Zeytinburnu'nda yani tamam insanlar neticede akşam çıkıyordu, kahvehanelere gidiyorlardı. Kahvehanelerimiz ortaktı. Yani buraya geldik (Tuzla), burda Çankırılıların derneği ayrı, Giresunluların ayrı, Tuncelilerin ayrı, Bingöllülerin ayrı. İşçilik hani? Fabrikadan çıkıyoruz, kimse kimseyi tanımıyor. ...Yani müthiş bir bölgecilik, kutuplaşma.

¹⁵ 1952 yılında doğan Bülent Zengin, 1977-2001 yılları arasında deri sektöründe işçi olarak çalışmıştır.

¹⁶ 1971 yılında doğan Ali Naçar, 1986'da çalışmaya başladığı deri sektöründe halen aktif olarak çalışmaktadır.

Özellikle bu dernekçilik olayı var ya. Bizi bölen parçalayan köy dernekleri... Ne kadar faydası varsa bize o kadar da zararı var. ... Şimdi gel Şifa'ya¹⁷ seni gezdireyim, yüz tane dernek var, yüz tane dernek. Herkes kendi derneğine gidiyor. Gidip orda oyun oynuyorlar... Yaa acaba noldu fabrikalarda, ücret konusu ne oldu, kim işten çıkarıldı, ne oldu, halimiz nedir, yok. ... Hani tamam diyorlar doğrudur, olabilir yani, bir yerde işte köylülerimizle dayanışma içine girelim. ... O tarafı doğru. Olabilir. Ama şimdi esas nokta şeydir işte bir araya gelemiyoruz, yani şimdi. Bir araya gelmeden nasıl tespit edebilirsin (fabrikalardaki sorunları). O günden bugüne iki tane şeyi yan yana getir. Kazlıçeşme'de kahvehanelerimiz, sosyal alanlarımız ortak, fabrikadan çıkıyoruz rahattı yani orası da rahattır. Her an her yerde görüşebiliyorsun sokak arasında. Buraya (Tuzla) bakıyorsun, fabrikalara bakıyorsun cezaevi. Servisten seni kapıya içeriye alıyor, kapıları kapatıyor. 8 saati, 10 saati tamamlıyorsun seni içerde arabaya bindiriyor, evin önüne bırakıyor. Sistem bilinçli yapıyor. Yani bi de kendimiz şey yapıyoruz, derneklerle ayrı yerlere takılıyor. Bi de kendimiz de buna, buna tuz biber oluyoruz”.

Deri işçileri sınıf içi dayanışmanın güçlü olduğu o günlerde, üretim alanı ile yeniden üretim alanındaki ilişkilerin iç içe ve her iki alanın daha bütünlüklü olduğu gerçeğini aktarmaktadır. Bugün ise kuşkusuz oldukça parçalı bir görünüm resmetmektedir. Dayanışma örüntülerinin oluşturulabildiği her örgütlenme, toplumu güçlendirme perspektifinden hareketle oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Bunun yanında sınıf kimliklerinin diğer tüm kimliklerin önünde yer alması sınıf hareketini güçlü kılan özelliklerden birini oluşturmaktadır. Görüşmelerden açığa çıkan *üretim içi ilişkilerde* ve yeniden üretim alanında sınıfın kendi içindeki ilişkileri güçlendirmeye ihtiyacı olduğudur.

1987 Kazlıçeşme Grevi'nin örgütlendiği mekanizmalara bakıldığında ise oldukça sıkı bir faaliyet alanını kapsadığı anlaşılmaktadır. Grev gözcülerinin yanı sıra alanın genişliği ve dönemin iletişim teknolojisinin yetersizliğine karşın grevdeki fabrikaları sürekli gezen devriyelerle grev alanındaki iletişim ağının güçlendirildiği görülmektedir. Greve ilişkin diğer toplumsal aktörlerin desteğini sağlamada basın rolü her dönem oldukça önemlidir. Bu kapsamda Kazlıçeşme'de grevdeki gelişmelerin etkin biçimde kamuoyuna aktarılabilmesi için basın komitesi kurulmuştur. İşyeri temsilcileri, yardımcıları, grev komitesi, Deri-İş Sendikası'nın genel merkez

¹⁷ Zeytinburnu'nda kentsel dönüşüm kapsamında deri atölyelerinin yıkılması planlandığından 1992 yılından itibaren Kazlıçeşme'deki deri işletmeleri Tuzla'ya taşınmıştır. Taşınmanın ardından, Tuzla Şifa Mahallesi deri işçilerinin yoğun olarak yaşadığı mahalledir.

ve şube yöneticilerinin yanında grev sürecini örgütleyen birimleri oluşturmaktadır. Oldukça karmaşık ve zorlu olan grev sürecinde bu komiteler aracılığıyla kolektif bir mücadele örülebildiği anlaşılmaktadır.

129 gün süren Kazlıçeşme Grevi'nde işçilerin sağlık sorunlarına dek uzanan ekonomik, sosyal ve fiziki birçok zorluğun yaşandığı görülmektedir. 3 bin 500 işçinin grev süresinde geçimlerini sağlamaları ciddi bir zorluğu oluşturmaktadır. Greve katılan işçilerin temel geliri Deri-İş Sendikası'nın verdiği grev ödeneğidir. Ancak işçi sayısı hesaba katıldığında dağıtılan grev ödeneğinin geçimi sağlayacak düzeyde olmadığını tahmin etmek güç değildir. Görüşme yapılan işçilere kendileri ve ailelerinin ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları sorulduğunda bu sürede birçok ek iş yaptıkları açığa çıkmaktadır. Bülent Zengin bu sürede yaptığı ek işi şöyle anlatmaktadır:

“Sendikanın verdiği grev harçlığı¹⁸ yetersizdi. Ben Topkapı'da su sattım. Nöbetim olunca nöbetime gidiyordum, önemli bir şey olduğunda gidiyordum. Gözümüz kulağımız oradaydı. Suyu evde plastik tabaklara koyup donduruyordum sonra onu Topkapı'da satıyordum.”

Görüşülen birçok işçi Bülent Zengin gibi su satarak, ya da Topkapı halinde gündelik yük taşıma işleri yaparak geçimlerini kazanmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Kadın işçilerin ise grev alanında yaptıkları el işlerini pazarda satarak ek gelir elde ettikleri aktarılmaktadır. Birçok işçinin yaptığı ek işler sonucunda kazandığı parayı yine sendikanın ortak havuzuna koydukları ve bölüştükleri ifade edilmektedir. Grev gözcülüğü, devriye vb. gibi görevler nedeniyle grev alanında olması gerekenler ile ek iş yapabilecekler arasında bir iş bölümü yapıldığı anlaşılmaktadır. Deri işçilerinin kendi aralarındaki dayanışmasının yanında diğer toplumsal aktörlerden de –yurtiçindeki ve yurtdışındaki sendikalardan, bölgedeki diğer işçilerden, esnaflardan vb.- destek aldıkları görülmektedir.

Sınıf mücadelesinin günümüze kıyasla daha güçlü olduğu bu süreçte, deri işçilerinin kendi aralarındaki dayanışma ilişkileri, diğer toplumsal aktörlerin de desteğiyle önemli deneyimlere ve kazanımlara kaynaklık etmiştir. Deri işçisi Ahmet Pehlivan grev süresince oluşturdukları bu güçlü dayanışma örüntülerinin yarattığı etkiyi şöyle aktarmaktadır: “İşverenler bizim birlik ve beraberliğimizi gördükten sonra, ... grevden sonra, dediler ki ‘biz size teslim olduk’”.

Lokavt Uygulamasının Greve Etkisi

Deri-İş Sendikası dört ay süren müzakerelerde işveren sendikası ile anlaşma sağlanamaması neticesinde 124 işyeri için grev kararı almıştır. Kademeli

¹⁸ Grev ödeneği.

olarak uygulanması planlanan grev 33 işyerinde başlatılmış, grev uygulamasının hemen ardından Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası tarafından toplam 3 bin 200 işçinin çalıştığı 117 işyeri için 30 Haziran'da uygulamak üzere lokavt ilan etmiştir (Cumhuriyet, 25.06.1987; Milliyet, 24.06.1987). Dönemin Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası Başkanı Osman Güneş'in müzakere sürecinde "Grev varsa, lokavt da var" (Milliyet, 12.06.1987) yaklaşımı greve karşı lokavtın uygulanacağını habercisi olmuştur.

Lokavtı hak değil insanlık suçu olarak nitelendiren dönemin Deri-İş Genel Başkanı Yener Kaya gazete demeçlerinde lokavta rağmen işçilerin kazanacağını vurgulamaktadır (Cumhuriyet, 25.06.1987). Dönemin Deri-İş Genel Başkanı Yener Kaya yapılan görüşmede grev ve lokavt kararlarını şöyle anlatmaktadır:

"Esas büyük iş yerleri, söz sahibi olanlarda ilan ettik. 'Ötekiler de çözülür' dedik. Onlar da lokavt ilan ettiler. Bizi daha çok hızlandırdı. ... Lokavt demek tamam mı, işçiyi sokağa atmak demek. Biz sokağı değil, kanuni hakkımızı kullanarak şey yapıyoruz. Lokavta karşı bir sendika (işveren sendikası) isterim. Bu işveren de bize lokavt uygulamıştır. 64 yılında lokavt kullandı, 71'de. En kolay korkutma şeyi o yani. Aba altından sopa göstermek yani, 'siz bilirsiniz' diye. O zaman ben de gösteririm aba altından sopa. Yani hırs, hırslandıklarının farkındayız."

Lokavt kararının hem deri işçileri için hem de Deri-İş Sendikası için beklenmedik bir uygulama olmadığı, tam tersine hazırlıklı oldukları işçiler tarafından aktarılmaktadır. Ancak tahmin edilmesine karşın işverenlerin lokavt ilanından sonra deri işçilerinin büyük bir öfke duydukları, greve daha kararlı biçimde devam ettikleri aktarılmaktadır. 12 Eylül'den sonra en büyük lokavt olarak nitelendirilen deri işverenlerinin lokavtına karşılık, 3 bin deri işçisi Kazlıçeşme'de yürüyüş gerçekleştirmiştir (Milliyet, 01.07.1987b). 12 Eylül'ün akabinde sendikal etkinlikler kapsamında kapalı ve açık hava toplantıları kesin biçimde yasaklanmıştı (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998a: 456). Bu yasakların fiili biçimde sürdüğü düşünüldüğünde lokavta karşı 3 bin işçinin yürüyüş yapması, baskı ortamını kırmanın nüveleri olarak değerlendirilebilir.

Görsel 2: Lokavt uygulamasına karşı toplanan deri işçileri, Deriteks Sendikası Arşivi.

Lokavta karşı deri işçilerinin yürüyüşü Milliyet Gazetesi'nde şöyle anlatılmaktadır (Milliyet, 01.07.1987b):

“Lokavt uygulaması nedeniyle, birbirlerine çok yakın işyerleri önünde, kimi grevci, kimi lokavta uğramış işçiler dün sabah toplanmaya başladı. Bir süre sonra, işçilerin, başlattıkları yürüyüş, her sokakta grupların katılımıyla 3 bin kişilik bir yürüyüş haline dönüştü.”

Grev, endüstri ilişkilerinin sendikal örgütlenme özgürlüğü ve toplu sözleşme hakkı ile birlikte önemli sacayaklarından birini oluşturmaktadır. Üretimden gelen gücü kullanma hakkı olmadan, örgütlenme özgürlüğü ve toplu sözleşme hakkının varlığından bahsetmek mümkün değildir. Lokavt ise yasalarca düzenlenmekle birlikte işçilerin üretimden gelen güçlerini kullanmaları anlamına gelen grevi kırmanın yöntemlerinden biri olarak işletilmektedir. Ancak deri işçilerinin grevi lokavta rağmen güç kaybetmeden uygulanmıştır. İşverenler 50. gününe yaklaşırken lokavtı kaldırma kararı almışlardır. Deri Sanayii İşverenleri Sendikası lokavtı kaldırma kararlarını, greve katılmaksızın çalışmaya devam edecek işçilere verecekleri %61,4 oranında ücret zammını gazete ilanı ile duyurmuştur (Milliyet, 27.08.1987). Deri-İş Sendikası'nın tekliflerini kabul etmedikleri, hatta ciddiye almadıkları belirtilen işveren sendikası ilanda, işçilere iş başı yapmaları çağrısı yapılmıştır. Deri işverenlerinin bu ilanı ertesi gün Cumhuriyet Gazetesi'nde “Deri iş kolu garip bir çağrı” başlıkla yazıya konu olmuştur. Gazete haberine göre lokavtın

kaldırılması ve ücretlere zam yapılmasıyla birlikte ismini vermedikleri bir işyerinde üretime başlandığı, işveren sendikasının diğer işyerlerinde de benzer gelişmeleri beklediklerini ifade edilmektedir (Cumhuriyet, 28.08.1987).

Görüşme yapılan işçiler gazete ilanındaki ücret zammı ve işbaşı çağrısına rağmen Kazlıçeşme'deki herhangi bir işletmede üretimin yapılmadığını ifade etmektedir. Uzun yıllar Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikasında Genel Sekreterlik yapan TİSK Genel Sekreteri Akansel Koç da yapılan görüşmede Kazlıçeşme deri işçilerinin grev süresince hiçbir zaman üretim yapılmasına müsaade etmediklerini belirtmektedir. İşverenler açısından lokavt uygulamasının kazanç sağladığını söylemek mümkün görünmemektedir. TİSK Genel Sekreteri Akansel Koç yapılan görüşmede, Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası'nı Yönetim Kurulu Başkanı değişikliğine sürükleyen grev sürecini şöyle aktarmaktadır:

“İyi yönetilememiş, o tarihte tabi sendika yönetimi de değişiyor bizde. '87 grevinden sonra, hemen bir olağanüstü genel kurul yapılıyor. Tabi tabi '87 29 Ekim'de bitiyor¹⁹. '88'in Ocak ayında olağanüstü genel kurul yapılıyor”.

İşçilerin direncinin ve dayanışmasının lokavt uygulamasını boşa çıkarttığı açıkça anlaşılmaktadır.

İşçi Sınıfı Yeniden Alanda: Bayrampaşa Mitingi

12 Eylül askeri darbesiyle birlikte meydanlarda eylem yapmak yasaklanmıştır. Uzun bir aradan sonra yasağın kalkmasıyla birlikte Deri-İş Sendikası yürüttükleri greve destek, deri işverenlerince uygulanan lokavtı protesto etmek amacıyla miting düzenlenmesi planlanmıştır. Dönemin Deri-İş Genel Başkanı Yener Kaya, emek mücadelesini işyerlerinin dışına taşımaları gerektiğinden hareketle miting düzenlemenin süreci olumlu etkileyeceğini düşündüklerini belirtmektedir. Mitingin konfederasyonlar düzeyinde örgütlenmesi için çağrıda bulunan Deri-İş Sendikası yetkilileri, konfederasyonlardan herhangi bir girişim olmayınca sendikalara ve şubelerine çağrıda bulunarak mitingi örgütlemiştir. 12 Eylül'den sonra İstanbul'da gerçekleştirilen ilk işçi mitingi olan Bayrampaşa Mitingi Deri-İş Sendikası'nın öncülüğünde yaklaşık 5 bin işçinin katılımıyla düzenlenmiştir (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998a: 247). Mitingin teması ise grevlere destek, lokavtı protestodur (Cumhuriyet, 21.09.1987; Milliyet, 21.09.1987). Bayrampaşa Mitingi'ne Deri-İş Sendikası ile birlikte Tes-İş Sendikası, Otomobil İş Sendikası, Petrol-İş Sendikası gibi Türk-İş'e bağlı ve bağımsız sendikalar katılım göstermiştir. Dönemin Deri-İş Sendikası Genel Başkanı

¹⁹ Grevin ardından 1987 Toplu İş Sözleşmesi'nin bağtlandığı tarih belirtilmektedir.

yapılan görüşmede mitinge diğer sendikaların katılımının yanı sıra 12 Eylül'den sonra ilk işçi eylemlerinden biri olması nedeniyle basının da yoğun ilgisiyle karşıladığını belirtmektedir. Görüşmelerde deri işçileri ise tekrar alanda eylem yapmanın grev sürecine olumlu etkisi olduğunu vurgulamaktadır.

Grevin Ardından Bağıtlanan 1987 Toplu İş Sözleşmesi

TİS müzakerelerinin en zorlu kısmını ücret ve sosyal haklar konusunda pazarlığın yapıldığı süreç oluşturmaktadır. İşveren için de, işçi sendikası için de en zor taviz verilebilecek bölümü ücret ve sosyal haklara ilişkin maddeler oluşturmaktadır. Kazlıçeşme deri işçilerinin greve çıkmalarındaki en temel sebeplerden biri elbette istedikleri ücret ve sosyal hakların verilmemesidir. Çalışmanın önceki kısmında TİS taslağında deri işçilerinin ücret ve sosyal haklara yönelik talepleri incelenmişti. Uzlaşımın sağlanamaması sonucunda greve giden deri işçileri grevde geçirdikleri 129 gün ile Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası'nı müzakere masasına tekrar oturtmayı başarmıştır. Dönemin Deri-İş Sendikası Genel Başkanı Yener Kaya yapılan görüşmede 129 gün sonunda müzakere masasına oturmalarını şöyle anlatmaktadır:

“Görüşmek istiyoruz’ dediler. Kendisi aradı ki bize geliyor. ... Çünkü piyasada deri sıkıntısı olmaya başladı. Bunun başka çıkışı yok. Osman Güneş²⁰ geldi, kapı açıldı, ‘geliyo’ dediler. ... ‘Bugün bu sözleşme bitecek arkadaşlar’ dedi. Tabi 129 gün sonra.”

129 günlük grevin ardından deri işçilerinin kararlılıklarında herhangi bir kırılmanın yaşanmamasının ve oldukça uzun süren işgünü kaybı nedeniyle deri işverenlerinin piyasada yaşadığı sıkıntıların Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası'nın uzlaşısı göstermesine yol açtığı görülmektedir. 129 günlük grevin ardından Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası ile Deri-İş Sendikası arasında 124 işyeri için TİS bağıtlanmıştır. Aşağıda Tablo 1'de Türkiye Deri-İş Sendikası (1985; 1987c) ile Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası arasında bağıtlanan 1985 ve 1987 TİS'lerinde ücret ve sosyal haklar karşılaştırması yer almaktadır.

²⁰ Dönemin Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası Genel Başkanı.

Tablo 1: Türkiye Deri-İş Sendikası ile Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası Arasında 1985 ile 1987 Yıllarında Bağtlanan Toplu İş Sözleşmelerindeki Ücret ve Sosyal Hakların Karşılaştırması

	1985 TİS	1987 TİS
Ücret (TL)	700	2.000
	720	2.050
Fazla Çalışma	%125	%125
İkramiye	4 maaş	4 maaş
Yemek (TL)	150	450
İzin Parası (TL)	11.000	35.000
Çocuk Parası (TL)	250-300-400	1.000
Tahsil (TL) *	YOK	İlkokul: 23.000 Ortaokul:23.000 Yüksek:25.000
Evlenme-Doğum-Ölüm (TL)	25000-11000-(20 bin-30 bin-50 bin)	50000-30000-(40 bin-80 bin-400 bin)
Erzak Yardımı (TL) *	YOK	18.000
Askerlik (TL)	10.000-15.000	40.000-50.000
Bayram Parası (TL)	12.000+12.000	35.000+35.000
Yıpranma Primi (TL)*	YOK	100.000-120.000
Aile Yardımı (TL)*	YOK	Devlet memurlarına ödenen şartlarda. O dönem için 5250 TL
Sendika Görevlilerinin İzin Hakkı **	Yönetici ve temsilcilere yılda 4 gün ücretli izin	Yönetici ve temsilcilere yılda 7 gün ücretli izin
15'er Dakikalık Ücretli Sigara Molası **	Öğleden önce ve sonra 15'er dakikalık ücretli sigara molası	Sigara molasına ilave olarak öğleden önce ve sonra 10'ar dakikalık ücretli çay molası
Mazeret İzini **	Evlenme 4 gün Eşin doğum yapması halinde 2 gün	Evlenme 6 iş günü Eşin doğum yapması halinde 3 gün Yakacak Temini için bir gün Cuma namazına gitmek isteyenlere izin
İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği	Her gün bir kâse yoğurt	Her gün bir kâse yoğurt

Temizlik Malzemesi **	Ayda yarım kilo Komili banyo sabunu Altı ayda bir 45X90 cm yüz havlusu	Ayda yarım kilo Komili banyo sabunu Altı ayda bir 45X90 cm yüz havlusu 80X140 cm yılda bir Ocak ayında boy havlusu
Gece Zammı *	Yok	Ücretler %10 zamlı ödenir

* Bir önceki TİS'de yer almayıp 129 günlük grevden sonra imzalanan TİS'e eklenen yeni haklar.

** Bir önceki TİS'de yer alan, 129 günlük grevin ardından imzalanan TİS'de genişletilen sosyal haklar.

Kaynak: Türkiye Deri-İş Sendikası, 1985; 1987c kaynaklarından yazar tarafından derlenerek düzenlenmiştir.

29 Ekim 1987 tarihinde 117 işyeri için imzalanan TİS'le deri işçilerinin ücretlerine ve sosyal haklarına ortalama %80 oranında zam yapılmıştır (Milliyet, 30.10.1987). Ücretlere ve var olan parasal sosyal haklara ilişkin talep ettikleri zammı elde etmenin yanı sıra sendika görevlilerinin izin hakkı süreleri, işçilerin mola süreleri, mazeret izni ve temizlik malzemeleri gibi sosyal hakların da 1987 TİS'yle genişletildiği görülmektedir. Tablo 1'de 1987 yılında yeni sosyal hakların da TİS'e eklendiği görülmektedir. Erzak yardımı, yıpranma primi, aile yardımı ve gece zammı gibi oldukça önemli maddeler yeni TİS'de kazanılan sosyal haklardır.

Ekonomik ve sosyal birçok güçlükte birlikte 129 gün boyunca sürdürdükleri grev sonucunda deri işçilerinin ücret ve sosyal haklarda önemli kazanımlar elde ettikleri görülmektedir. Görüşme yapılan deri işçilerinin genel vurgusu şu an var olan hakların büyük bölümünün Kazlıçeşme Grevi sonucunda bağtlanan bu sözleşme ile elde edildiğidir. Aradan geçen 31 yıla rağmen 129 günlük direnişin kazanımlarının, etkilerinin devam etmesi emeğin kararlı mücadelesinin uzun soluklu haklar inşa ettiğini göstermektedir.

Sonuç

Deri işkolunun Osmanlı döneminden başlayarak işçi eylemliliğinin yoğun olduğu sektörlerden biri olduğu görülmektedir. Çalışma koşullarının ağırlığı 1946 yılında Sait Faik'in öyküsüne, 1987 yılında ise Çark Film'i'ne konu olmuştur. Tabakhaneler, deri perdahlama, boyama, ham deri işleme faaliyetleri teknolojik gelişmelere rağmen bugün de yoğun kimyasalların kullanıldığı, üretim koşulları ağır olan çok tehlikeli işler sınıflandırmasına dâhildir. Çalışma koşullarının bu denli ağır olduğu sektörlerde tarihsel olarak işçi sınıfının direniş ve eylem eğiliminin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu

anlamda deri işçilerini geçmişten bugüne mücadele deneyimi biriktiren geleneksel proletarya olarak tanımlamak mümkündür.

Çalışma kapsamında Kazlıçeşme deri işçileri ile yapılan görüşmelerde, deri sektörünün özgün koşullarının, konjonktürel olarak eriyen ücretlerin ve baskılanan sendikal özgürlüğün grevi doğuran temel nedenler olduğu açığa çıkmaktadır. Asgari ücretin biraz üstündeki ücretleri, işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından kötü koşulları 1987 yılında Kazlıçeşme deri işçilerinin en önemli sorunlarını oluşturmaktadır. Çalışma koşullarının resmettiği bu görünüm deri işçilerinin grevdeki kararlılıklarını dolaysız biçimde etkilemiştir.

Kazlıçeşme Grevi'ne bugünden bakıldığında, sendikal hareketin tekrar hatırlaması gereken unsurlar açığa çıkmaktadır. Grevin 129 gün gibi uzun bir süre kararlılıkla sürdürülmesi ve kazanımla sonuçlanabilmesi işçiler tarafından, TİS taslağının kendilerine ait olması, sendikal demokrasinin her düzeyde uygulanması, sürecin uygulayıcısı değil, öznesi konumunda yer almaları ile açıklanmaktadır. Kazlıçeşme'de atölyelerin birbirine oldukça yakın oluşu, çay ve yemek molalarında farklı atölyelerde çalışan işçilerin bir araya gelmesi deri işçilerinin kendi aralarındaki gündelik iletişimlerini oldukça kuvvetli kılmaktadır. Deri işçileri, iletişimlerinin bu kadar güçlü olduğu koşullarda dayanışmanın da arttığına işaret etmektedir. Deri işçilerinin sınıf içi iletişimlerinin güçlü oluşu yanında Deri-İş Sendikası ile aralarındaki iletişim de önemli deneyimleri içermektedir. Grev döneminden önce de sendika yöneticilerinin sürekli atölyeleri dolaşarak işçilerle görüşmeleri, işçilerin Kazlıçeşme'de sendika şubesine, "ikinci evleri" olarak görece kadar sık gitmeleri sendika ile işçiler arasındaki ilişkide açığa çıkan önemli niteliklerdir.

İşçi-işçi, sendika-işçi arasındaki sıkı ilişki grev sürecinin örgütlenmesinde güçlü ve etkin örgütsel mekanizmaların kurulmasına olanak tanımıştır. Grev gözcüsünün yanında, devriye ekibi, basın komitesi, misafirlerle ilgilenecek komite vb. birçok mekanizmanın işletildiği görülmektedir. Grevin ilerleyen aşamalarında maddi yetersizlikler nedeniyle birçok işçinin grev alanındaki görevlerinin dışında su satmak, Topkapı ambarında yük taşımak, elışı yapıp pazarda satmak gibi ek işler yaptıkları belirtilmektedir. Yapılan ek işlerin grevi 129 gün gibi uzun bir zaman sürdürülebilmenin aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Deri işçilerinin 129 gün süren grevine farklı toplumsal aktörlerden birçok yardım geldiği görülmektedir. Diğer sendikalar, Türk-İş, kimi yabancı sendikalar, bölgedeki diğer işçiler, esnaf, yerel halk, demokratik kitle örgütleri hem maddi hem de manevi olarak deri işçilerinin grevine yönelik güçlü bir dayanışma sergilemişlerdir. Tüm bu etmenler işçi hareketini çevreleyen sosyal koşulların önemini ortaya koymaktadır.

Deri işçilerinin 1987 yılında grevde geçirdikleri 129 gün birçok sınıf deneyimini barındırmaktadır. Grev kazanımları itibariyle, deri işçilerinin bugünkü çalışma koşullarını şekillendiren önemli bir sınıf hareketi niteliği taşımaktadır. Sınıfın kendi içinde, sendikasıyla, diğer toplumsal aktörlerle olan dayanışma ilişkisi bugün yeniden hayata geçirilmeye ihtiyaç duyulan niteliktedir. Kazlıçeşme Grevi işçi sınıfının kendi oluşturduğu talepler temelinde örgütlenmesi ve bununla birlikte oluşan işçi sınıfı bilincinin öne çıkan örneklerinden birini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA:

A. Kitap ve Makaleler

- Abasıyanık, S.F. (1993). “İnsanlığın Haline Doğru”, **Bütün Eserleri: 8** içinde, Ankara: Bilgi Yayınevi, 27-43.
- Akkaya, Y. (2004) “Düzen ve Kalkınma Kıskaçında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık”, Balkan, N. ve S. Savran (Hızl), **Neoliberalizmin Tahribatı** içinde, İstanbul: Metis Yayınları, 139-164.
- Aslan, F. (1996) “Deri Sanayii İşkolu” **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, C.1, 287-291.
- Ateş, H. (1987) **Grevimiz Üzerine**, İstanbul: Gümüş Basımevi.
- Boratav, K. (2012) **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, 16. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Budak, F. (2014) “Fetih Başkentinden Küresel İstanbul’a, Kazlıçeşme’de Değişim ve Kentsel Dönüşüm: Barselona 22@ Projesi ile Bir Karşılaştırma”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, 2,2, 9-24.
- Çelik, A. (2017) “Çalışma İlişkilerinde Esneklik ve Kuralsızlaşma: 1980’den 2010’a”, **Çalışma İlişkileri Tarihi** içinde, Makal, A. (Edt), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ÇSGB (t.b.d) **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Yıllar itibariyle Günlük ve Aylık Asgari Ücretler**. https://www.cs.gb.gov.tr/media/4168/gunluk_aylik_asgariuecret.pdf (25.05.2018)
- ÇSGB. (2017) **İşyeri Tehlike Sınıfları Listesi**, T.C. Resmi Gazete, 29992 27.02.2017.
- Demirdizen, D. ve K. Lordoğlu (2013) “Türkiye’de Sendika İçi Demokrasi ya da Bir İmkânsızın Arayışı mı?”, **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu V Bildiriler**, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 223-241.
- Dereli, T. (1998) “Sendika İçi Demokrasi”. **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, C.3, 23-26.
- Deri-İş Sendikası. (1998) **Deri-İş Sendikası 1948-1998** [Belgesel]. İstanbul: Deri-İş Sendikası Basın Yayın Birimi.
- Ercan, F. (2004) “Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiye’nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış”, **Neoliberalizmin Tahribatı** içinde, Balkan, N. ve S. Savran (Hızl), İstanbul: Metis Yayınları, 9-43.

- Güler-Müftüoğlu, B. (2014) “Üretim sürecinin vazgeçilmez esneklik: Var ve yok ettikleri üzerine bir çerçeve”, **Türkiye’de Yeniden Esneklik** içinde, Müftüoğlu, Ö. ve A. Koşar (Hızl), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 17-42.
- Güzel, Ş. (1985) “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İşçi Hareketi ve Grevler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, 803-828.
- Güzel, Ş. (2016) **Türkiye’de İşçi Hareketi (1908-1984)**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kala, A. (2012) **Debbağlıktan Dericiliğe İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu ve Gelişimi**, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Koç, Y. (1987) “Sendika-İçi Demokrasi”, **11. Tez Kitap Dizisi**, 6, 192-200.
- Koç, Y. (2003) **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**, Ankara: Türkiye Yol-İş Sendikası.
- Koç, Y. (2015) **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Osmanlı’dan Günümüze**, İstanbul: Tek Gıda-İş Sendikası.
- Koray, M. ve A. Çelik (2007) **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Sosyal Diyalog**, Ankara: Belediye-İş Yayınları.
- Lordoğlu, K. (2004) “Türkiye’de Mevcut Bazı Sendikaların Liderlik ve Yönetim Anlayışları ve Bazı Sendikal Sorunlardan Örnekler”, **Çalışma ve Toplum**, 1, 81-96.
- Özar, Ş. ve F. Ercan (2004) “Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu, Bütünleşme mi?”, **Neoliberalizmin Tahribatı** içinde. Balkan, N. ve S. Savran (Hızl), İstanbul: Metis Yayınları, 191-210.
- Özveri, M. (2006) “Sendikal Hareket, Sorunlar ve Arayışlar”, **Türkiye’de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar** içinde, Sazak, F. (Der), İstanbul: Epos Yayını, 75-116.
- Petrol-İş. (1988). **’87 Petrol-İş Yılığ**. İstanbul: Petrol-İş.
- Petrol-İş. (1993) **Sendikal Demokrasi**. İstanbul: Petrol-İş.
- Tekin, Z. (1997) “İstanbul Debbaghaneleri” **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM**, 8, 08, 349-364.
- Türkiye Deri-İş Sendikası (1985) **Türkiye Deri-İş Sendikası İle Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası Arasında Akdedilen Toplu İş Sözleşmesi**, İstanbul: Işık Matbaacılık.
- Türkiye Deri-İş Sendikası (1987b) **Türkiye Deri İş Sendikası Karar Defteri**.
- Türkiye Deri-İş Sendikası (1987c) **Türkiye Deri-İş Sendikası ile Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası Arasında Bağıtlanan Toplu İş Sözleşmesi**, İstanbul.

- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi** (1998a) İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, C. 2.
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi** (1998b) İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, C. 3.
- Yerlitaş, O. (2013) “Osmanlıdan Cumhuriyete Sümerbank Beykoz Deri Kundura Fabrikası”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Yıldırım, K. (2012). “Balkan Savaşları’nın Osmanlı’da İşçi Hareketleri Üzerindeki Etkileri” **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 12/2, 213-234.

B. Gazete ve Dergiler

- Cumhuriyet (21.09.1987) **İstanbul’da 12 Eylül sonrası ilk işçi mitingi yapıldı Lokavtı protesto.**
- Cumhuriyet (25.06.1987) **Kazlıçeşme’de grev günü.**
- Cumhuriyet (26.06.1987) **Deri grevinde tam katılım.**
- Cumhuriyet (28.08.1987) **Deri iş kolu Garip bir çağrı.**
- Ercan, Ö. (12.06.1987) “Deri Sanayinde Sıkıntı”, **Milliyet.**
- Gürel, N. (10.07.1987) “Eli kolu bağlı grevler”, **Milliyet.**
- Milliyet. (24.06.1987) **117 işyerinde lokavt kararı 33 grev bugün başlıyor.**
- Milliyet (01.07.1987a) **Kazlıçeşme’de tedirginlik...**
- Milliyet (01.07.1987b) **Greve misilleme lokavt.**
- Milliyet (12.06.1987) **Taşınma telaşına grev ve lokavt da eklendi. Deri sanayinde sıkıntı.**
- Milliyet (21.09.1987) **Dayanışma Mitinginde Korsan Gösteri.**
- Milliyet (25.06.1987) **Deri işçileri Greve gitti.**
- Milliyet (27.08.1987) **Türkiye Deri Sanayii İşverenleri Sendikası’ndan Sayın İşçilerimize İlgili Özel ve Kamu Kuruluşları ile Kamuoyuna Saygı İle Duyuruyoruz.**
- Milliyet (30.10.1987) **Deri grevi bitti.**
- Oral, Ö. (22.07.1987) “Evren için video film”, **Milliyet.**
- Türk-İş (1987) “Deri-İş 33 İşyerinde Grevde” **Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Aylık Yayın Organı**, 213-214.
- Türkiye Deri-İş Sendikası (1987a) “Açık Salon Toplantısı Yapıldı”, **Türkiye Deri-İş Sendikası Aylık Yayın Organı**, 1, 10.
- Türkiye Deri-İş Sendikası (1988) “Kazlıçeşme Deri Sanayii İşçilerinin Ücret Düzeyi”, **Türkiye Deri-İş Sendikası Aylık Dergi Eki.**